

Зеленська О.О.
к.е.н., доцент

Чернігівський державний інститут економіки і управління

ПРОБЛЕМИ ІНТЕНСИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Загальний земельний фонд Чернігівської області станом на 1.01.1999 р. складав 3190,3 тис. га, що становить 5,3% площі земельних угідь України. Найбільшими земельними площами володіють Козелецький, Чернігівський, Ріпкинський та Новгород-Сіверський райони. У структурі земельного фонду Чернігівщини більшу частину займають сільськогосподарські угіддя – 2108,8 тис. га (66,1% від загальної площі земельного фонду), у тому числі рілля – 1414,7 тис. га, багаторічні насадження – 25,0 тис. га, сіножаті та пасовища – 631,4 тис. га (табл. 2.2).

З таблиці видно, що за останні 8 років площа сільськогосподарських угідь в регіоні зменшилась на 25,8 тис. га, ріллі - на 120,0 тис. га, в той час як площа сіножатей і пасовищ та лісів збільшилась відповідно на 57,6 і 25,3 тис. га. Зменшення площі сільськогосподарських угідь та ріллі відбувається за рахунок вилучення земель із сільськогосподарського користування (скорочення площ оброблюваних земель в результаті важкого економічного стану сільськогосподарських підприємств) і використання їх для несільськогосподарських потреб (промислового, житлового будівництва тощо), а також за рахунок трансформації окремих видів сільськогосподарських угідь в інші (переведення піщаної ріллі в малопродуктивні угіддя, заболочених сіножатей і пасовищ - в болота тощо).

Показники сільськогосподарської освоєності, розораності території Чернігівської області та розораності сільськогосподарських угідь дещо нижчі від аналогічних показників по Україні і складають відповідно 66,1, 44,3 та 67,1% при середньореспубліканських показниках 69,3, 54,4 та 78,6%. Незважаючи на це, слід відмітити, що ступінь сільськогосподарської освоєності

Чернігівщини є досить високим.

Таблиця 2.2

Динаміка і структура земельного фонду Чернігівської області, тис. га¹⁾

Земельний фонд	1990	1998	1998 р. до 1990 р., (+, -)
Загальна площа	3191,7	3190,3	-1,4
	100	100	
Сільськогосподарські угіддя	2134,6	2108,8	-25,8
у % до загальної площі	66,9	66,1	
Рілля	1534,7	1414,7	-120,0
у % до загальної площі	48,1	44,3	
Сіножаті та пасовища	573,8	631,4	57,6
у % до загальної площі	18,0	19,8	
Багаторічні насадження	26,1	25,0	-1,1
у % до загальної площі	0,8	0,8	
Ліси і лісовкриті площі	687,6	712,9	25,3
у % до загальної площі	21,5	22,3	
Забудовані площі	102,9	92,7	-10,2
у % до загальної площі	3,2	2,9	
Заболочені і ін. площі	200,8	184,3	-16,5
у % до загальної площі	6,3	5,8	

Примітка.

Розраховано за даними Чернігівського обласного управління статистики

Одним з найвищих по Україні є показник землезабезпеченості населення Чернігівської області. У 1998 р. він склав 1,62 га сільськогосподарських угідь на чоловіка, з них 1,08 га ріллі при відповідних показниках по Україні 0,83 та 0,66 га на одного мешканця. Динаміку землезабезпечення населення

Чернігівщини відображає графік на рис. 2.1. Найбільша площа сільськогосподарських угідь на одного мешканця припадає у Куликівському (3,09), Семенівському (2,82), Талалаївському (2,82), Срібнянському (2,72), Новгород-Сіверському (2,64), ріллі - в Срібнянському (2,33), Талалаївському (2,27), Семенівському (2,09), Ічнянському (2,09) та Бобровицькому (2,06) районах. Високі (у порівнянні з середньореспубліканськими) показники землезабезпеченості жителів області спостерігаються у зв'язку з відносно незначною щільністю населення. Зростання забезпеченості населення області сільськогосподарськими угіддями свідчить не про розширення залучення землі до сільськогосподарського виробництва, а про високі темпи щорічного скорочення чисельності населення Чернігівщини.

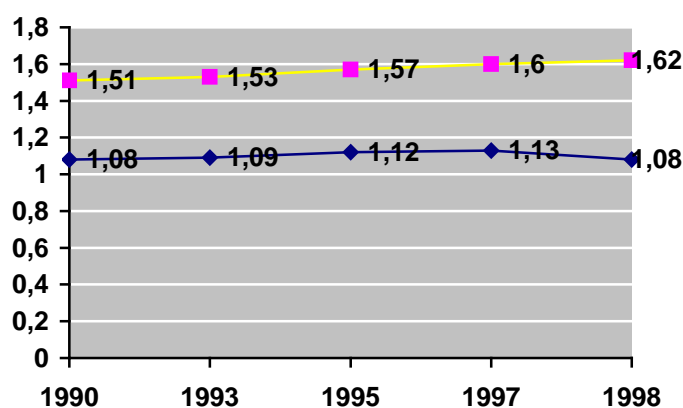

Рис.2.1. Забезпеченість сільськогосподарськими угіддями та ріллею населення Чернігівської області, га на 1 чол.

- сільськогосподарські угіддя
- рілля

У зв'язку із розвитком багатоукладної економіки в Україні зазнала змін структура земель за формами користування і власності. До 1990 р. лише 5,9% сільськогосподарських угідь використовувалися як присадибні ділянки. Решта – 94,1% перебувала у користуванні державного сектору економіки. З 1991р.

почався процес передачі частини земель сільськогосподарських підприємств у користування фермерським господарствам та населенню. Нинішній стан розподілу земель по землевласниках і землекористувачах характеризують дані табл. 2.3. Як показує таблиця, на сьогодні основними землекористувачами в області залишаються колективні сільськогосподарські підприємства. Значні площі земель надані у користування громадянам. Тільки за 1995-1998 рр. вони збільшилися на 13,0 тис. га. Найбільші площі земель під присадибні ділянки надані у Чернігівському (33,7 тис. га), Ріпкинському(28,7), Козелецькому (25,3) та Прилуцькому (21,8) районах. За останні роки зросли також земельні угіддя селянських (фермерських) господарств (лише за 1995-1998 рр. - на 1,9 тис. га). Найбільші площі земель знаходяться у користуванні селянських (фермерських) господарств у Ічнянському(2,3 тис. га), Прилуцькому (1,8), Бахмацькому (1,7) та Менському (1,4) районах.

Таблиця 2.3

Розподіл земельного фонду області по землекористувачах і власниках землі (станом на 1.01.1999 р.), тис.га¹⁾

Землекористувачі і власники землі	Загальна земельна площа	Сільськогосподарські угіддя			
		всього	у % до заг. площі с/г угідь області	у т.ч. рілля	у % до заг. площі ріллі по області
Сільськогосподарські підприємства, всього	2195,9	1713,4	81,3	1177,4	83,2
Землі у власності і користуванні громадян (вкл. колективне та індивідуальне садівництво, городництво і т.п.)	351,7	332,3	15,8	196,3	13,9
Землі селянських (фермерських) господарств	19,8	16,7	0,8	15,7	1,1

Примітка.

Розраховано за даними Чернігівського обласного управління статистики

Щодо рівня продуктивності орних земель Чернігівської області, то він порівняно із середньоукраїнськими показниками є досить низьким. В північно-західній частині області на воднольодовикових та моренних відкладах залягають неоглеєні та оглеєні дерново-підзолисті ґрунти. Вони є найменш продуктивними (вміст гумусу 1,5 - 1,9 %). Високі та стабільні врожаї сільськогосподарських культур на них можна отримувати завдяки вапнуванню, збалансованому внесенню органічних та мінеральних добрив, а в разі необхідності - завдяки осушуванню. В цілому дерново-підзолисті ґрунти займають 1/3 загальної площі ріллі області. Крім того, в поліській частині області поширені неоглеєні і оглеєні світло-сірі, сірі та темно-сірі ґрунти на лесовидних породах (1/4 загальної площі ріллі області). Це більш продуктивні ґрунти, вміст гумусу в яких становить 1,5-2%. Для ефективного їх використання необхідне внесення добрив, проведення протиерозійних заходів тощо. В південно-східній частині Чернігівщини поширені малопотужні малогумусні чорноземи (до 7% ріллі), близько 1/3 загальної площі ріллі займають чорноземи опідзолені на лесовидних і лесових породах (вміст гумусу в них – 2,6 – 3,2%), частка чорноземно-лучних, дернових та дерново-глейових ґрунтів складає 8% від загальної площі ріллі області. У заплавах річок поширені лучні та болотні ґрунти.

Про досить низький рівень продуктивності сільськогосподарських угідь Чернігівської області (особливо ріллі та багаторічних насаджень) свідчать дані їх грошової оцінки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь Чернігівської області, грн. за 1 га¹⁾

	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
--	-------	------------------------	----------	----------

Чернігівська обл.	2900	4870	2096	1629
Полісся	3065	9317	2260	1762
Україна	3734	13927	1842	1119

Примітка.

Збірник Агропромислове виробництво України: Стан і тенденції (1990-1997).- К.: ІАЕ УААН, 1997

Основним показником родючості ґрунтів є вміст у них гумусу. Фонд земель сільськогосподарського призначення Чернігівської області повсюдно піддається деградації. Поступово ґрунти втрачають гумус, порушується оптимальний баланс поживних речовин. За даними державного управління екологічної безпеки в Чернігівській області за останні 10 років вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,02% і становить 2,25%. На нашу думку, це явище обумовлено низькими дозами внесення органічних і мінеральних добрив (табл. 2.5), значним насиченням сівозмін просапними культурами (до 34%) та низькою питомою вагою багаторічних трав (9 - 12%).

Таблиця 2.5

Внесено органічних та мінеральних добрив під всі посіви сільськогосподарських культур (на 1 га посівних площ)¹⁾

	Органічні добрива, т			Мінеральні добрива, кг		
	1990	1993	1997	1990	1993	1997
Чернігівська обл.	10,1	7,1	3,9	166	87	16
Україна	8,6	6,4	3,2	141	74	21

Примітка.

Збірник Агропромислове виробництво України: Стан і тенденції (1990-1997).-К.:ІАЕ УААН, 1997

Сучасний стан земельних ресурсів області характеризується прискореним розвитком ерозійних процесів. За період з 1981 по 1998 рр. площа еродованих орних земель збільшилась на 16,8 тис. га і становить нині 52,9 тис. га.

Причинами цього виступають не лише природні, а й антропогенні фактори (значна площа розораних земель, висока частка у структурі сівозмін просапних культур, недотримання елементарних правил обробітку ґрунту тощо). На сьогоднішній день по Чернігівській області нараховується 65,8 тис. га (в тому числі 51,0 тис. га ріллі) підданих водній, 942,1 тис. га (в тому числі 782,4 тис. га ріллі) земель, підданих вітровій ерозії. Із наростаючою інтенсивністю процеси денатуралізації земель поширюються в межах Ніжинського, Корюківського, Борзнянського, Носівського районів.

Аварія на ЧАЕС актуалізує проблему охорони земель Чернігівщини. Внаслідок аварії значна площа угідь зазнала радіоактивного забруднення. В 15 районах нараховується 513,5 тис. га таких угідь, в тому числі забруднених цезієм – 137,0 тис. га, стронцієм – 491,4 тис. га.

Насамкінець зазначимо, що якісні та кількісні характеристики земельного фонду Чернігівщини свідчать про існування сприятливих передумов для розвитку ПК регіону, зокрема сільського господарства. Відсутність резервного фонду земель змушує робити акцент на необхідності інтенсивного розвитку продовольчого комплексу області, ефективного та раціонального використання її земельних ресурсів. Ефективне вирішення проблем інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва, охорони ґрунтів, резервування земель і ін. вимагає активного втручання держави (приклад зарубіжних країн стверджує позитивну роль, яку може відіграти держава у справі охорони і підвищення продуктивності земель). Натомість кризові процеси у суспільному житті зменшили увагу як господарських суб'єктів, так і органів державної влади до проблем охорони і раціонального використання земель. Курс на деспеціалізацію і самозабезпечення, пріоритет отримання миттєвого прибутку над потребою раціональної організації і збалансованого розвитку сільськогосподарського виробництва, порушення усталених сівозмін негативно позначаються на кількісних і якісних характеристиках земельного фонду. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набувають проблеми, пов'язані із раціоналізацією використання земельних ресурсів у аграрному секторі держави

і регіонів. Чернігівщина належить до регіонів, де ця проблема стоїть особливо гостро і потребує негайного вирішення.